

***Az Íliász és az Akhilleusz dala, avagy a hősiesség és az
erkölcs kapcsolata***

LYS829

2025. 01. 07.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés: A homéroszi költészet.....	2
2. A regényről.....	4
3. Akhilleusz haragja és Patroklosz empátiája.....	8
4. Boldogság és veszteség.....	17
5. Az <i>arisztosz aikhaión</i> és a versengés.....	21
6. A hírnév és a halhatatlanság kapcsolata.....	23
7. Két etikai paradigma.....	27
8. Felhasznált irodalom.....	32

1. Bevezetés: A homéroszi költészet

Emberi történelmünk szerves részét képezik a hősök, ugyan a hősiesség fogalmához tartozó értékek és tulajdonságok az idők során folyamatosan változtak. Dolgozatom középpontjában Homérosz *Íliásza* és Madeline Miller amerikai író erre támaszkodó regénye, az *Akhilleusz dala* áll. A két alkotás jól reprezentálja saját idejük morális irányultságát, melynek pontosabb megvilágítására David Hume *A jó ízlésről* és az *Egy párbeszéd* című szövegein keresztül teszek kísérletet. A homéroszi világba történő rövid betekintés egyaránt fontos a témát illetően. Továbbá az eposz és a regény műfaji kérdéseibe való rövid betekintést egyaránt elmaradhatatlannak véltem, melyhez Mihail Bahtyintól *A regény és eposz* című szöveg volt segítségemre, valamint Benedek Marcelltól az *Irodalom-esztétika* című írás. Ezeken felül támaszkodtam még Platónnak *A lakoma* és *Az állam* című dialógusainak egyes szöveghelyeire is. Akhilleusz karaktere központi jelentőséggel bír majd. Peter Sloterdijk *Harag és idő* című könyvére hivatkozva külön figyelmet szentelek az *Iliász* bevezetésében felbukkanó harag vizsgálatának. Az akháj hős felülmúlhatatlanságát, boldogságát és veszteségét szintén górcső alá veszem, elsősorban Friedrich Nietzsche gondolataira támaszkodva, melyeket az *Ifjúkori görög tárgyú írásaiban* és *A tragédia születésében* fejtett ki. Érinteni fogom a hírnév eszméjére vonatkozó meglátásokat is, Nietzsche kortársa és tanára, Jacob Burckhardt *A reneszánsz Itáliában* című kötetét segítségül hívva. A témám adekvátságát jól mutatja, hogy ennyire szerteágazó szakirodalmi háttérre tudtam támaszkodni.

Az írásban fennmaradt emberi történelemnek egészen a kezdete óta olvashatóak hőstörténetek. Kiszakíthatatlan, elemi részét alkotják számtalan mondanakörnek, eposznak, könyvnek, történelmi eseménynek, versnek, filmnek és sorozatnak. A hős mint jelenség végigkísérte az emberiség fejlődését, és még ma is változatlanul fontos része a kultúránknak a hőskultusz és annak évszázadok alatt végbement evolúciója. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy ugyanazon hős jellemét miként mutatja be a két különböző műfajú írás, amelyek látszólag ugyanazt a történetet mesélik el, ugyanakkor saját koruk lenyomata tükröződik bennük.

Krisztus előtt az ókori görögök mitológiáját már teljes mértékben körülszótták a különféle hősök, és az ő dicső, bátor tetteik. Homérosz személye és művei örök értéket teremtettek az antikvitás korában, ahol az eposzok jelentősen hozzájárultak a hőskultusz ápolásához. Friedrich Nietzsche *Homérosz és a klasszika-filológia* című székfoglaló előadásában tematizálja a homéroszi kérdést, túllépve a költő létezése kapcsán felmerülő kételyeken. A fő

probléma szerinte Homérosz személyisége, összefüggésben az individualizmus kérdésével. Idővel egyre több művet társítottak a költő nevéhez, ugyanakkor Nietzsche úgy véli, hogy Homérosz, mint az *Íliász* és *Odüsszeia* költője, sokkal inkább tekinthető egy esztétikai ítélet tárgyának, mint irodalmi ténynek. Az alexandriai grammatikusok megegyeztek abban, hogy az *Íliász* és az *Odüsszeia* alkotója egységesen Homérosz. A művek között felmerülő nagyobb különbségeket pedig egyrészt a költő életkorában bekövetkező változással indokolták, másrészt azokkal a pontatlan kifejezésekkel, amelyek Homérosz történeteinek szájról szájra történő elterjedésének hozadékai.¹ Az epikus hősköltészetet mindenütt azonosnak tartották Homérosszal, így Nietzsche-t idézve: „Homérosz mint az *Íliász* és az *Odüsszeia* költője nem történeti hagyomány, hanem esztétikai ítélet”.²

Platón *Az állam* tizedik könyvében körvonalazza a költészetre vonatkozó kritikáját. Szókratész és Glaukón párbeszédének leghangsúlyosabb témája az utánzó művészetek mibenléte. A költők az utánzó művészek sorába illeszkednek és a tisztelet hangjai mellett („Hiszen ő volt mind e nemes, szép tragédiaköltők első tanítómestere és vezére.”³) Platón Homéroszon keresztül az utánzó művészet kritikáját adja. A költőt mint utánzót sorrendben a harmadik helyre teszi, az uralkodók és az államférfiak mögé. Felvetése arra irányul, hogy a jó költőnek nem mindenről szükséges kellő tudással rendelkeznie, viszont arról igen, amiről művében ír.⁴ „De amikor a legnagyobb és legszebb dolgokról próbál beszélni Homérosz: háborúkról és hadvezetésről vagy államok alapításáról, és az ember neveléséről, akkor jogunk van őt megkérdezni és kifaggatni”,⁵ pontosan melyik háborúban tett szert tapasztalatra, hány várost ostromolt meg, vagy melyik állam vezetéséért volt felelős. Szókratész arra a következtetésre jut, hogy Homérosz egyike azoknak a költőnek, akik csak az erény utánzatát tárják elénk, nem pedig a valós értéket, ám a járatlan olvasókat meggyőzik írásaikkal.⁶ Platón megfogalmazásában: „Az utánzó művészet önmagában hitvány, és hitvánnyal társulva hitványat nemz.”⁷

¹ Friedrich Nietzsche: *Ifjúkori görög tárgyú írások*. Molnár Anna fordítása. Európa Könyvkiadó. 1988. 28. o.

² Uo. 28. o.

³ Platón: *Az állam*. Jánosy István fordítása. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2001. 317. o.

⁴ Uo. 317-323. o.

⁵ Uo. 322-323. o.

⁶ Uo. 327. o.

⁷ Uo. 327. o.

2. A regényről

Évszázadokon át az emberek Homérosz eposzát olvasva értesültek és érthették meg a trójai háború eseményeit. Az *Íliász* számtalan egyénnel ismert meg minket, mind a hellén és spártai oldalról; közülük a korok változásával is régi dicsfényében ragyogó Akhilleuszt emelném ki. Madeline Miller a Brown Egyetemen szerzett klasszika-filológia diplomát, majd a Yale Egyetem dráma karának dramaturgiai intézetében tanult, ahol a klasszikus szövegek modern formába való adaptálására fókuszált, emellett a mai napig latint és görögöt tanít fiataloknak.⁸ *Akhilleusz dala* című műve a háborús eposz 2011-ben kiadott feldolgozása, mely a cselekmény kibontakozása előtti időszakra koncentrál, a történetet pedig Patroklosz, Akhilleusz társának nézőpontjából meséli el. Miller adaptációja szerint a morális fölényt nem a címszereplő birtokolja, hanem Patroklosz, akinek gondolatait végigkövethetjük a regényben. Ugyanakkor a könyv többször is kiemeli, hogy ő maga nem egy hős, hogy ez a titulus mindenekelőtt Akhilleuszt illeti meg. Ennélfogva megkerülhetetlen a kérdés, hogy az antikvitástól kezdve miért Akhilleusz hősiessége vált meghatározóbbá, és hogy az erkölcs és a hősiesség különböző elgondolásai hogyan jelennek meg és vethetők össze az *Íliászban* és az *Akhilleusz dalában*.

Mielőtt az említett összevetésre sor kerülne, nem árt számot vetni a műfaji szempontokkal. Az eposz és a regény műfaji jellemzőit Benedek Marcell és Mihail Bahtyin egy-egy írásán keresztül igyekszem röviden rekonstruálni. Benedek kiemeli, hogy az eposzok szabályrendszerét Homérosz műveit alapul véve állították fel: „Az európai kultúra, amelyben nevelkedtünk, a homerosi fokon álló epikából vonta le az eposz szabályait. Elveszett tehát az eposz általános, kozmikus jellege”.⁹ Kiemeli továbbá, hogy az epikai műfaj elengedhetetlen sajátossága az objektivitás, amely révén a mű világnézete elkülönül a hős nézeteitől. Mindemellett az eposzi elbeszélést részletekbe menő hosszas leírások, felsorolások, dikciók és specifikus hasonlatok alkotják. A sokáig életképes műfaj¹⁰ „igazi értelme abban a pillanatban megszűnt, amikor az énekelt verses eposz mellett megszületett a leírt prózai elbeszélés.”¹¹ Kezdetben a mesék még több rokonságot mutattak az eposzokkal, mitikus merítésükből és szigorú struktúrájukból kifolyólag, a továbbiakban kialakuló műfajok viszont

⁸ <https://madelinemiller.com/the-author/> Utolsó letöltés ideje: 2024. 04. 01.

⁹ Benedek Marcell: *Irodalom-esztétika*. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1936. 118. o.

¹⁰ Uo. 118-130. o.

¹¹ Uo. 120. o.

ezt sem mondhatták el magukról. Bátran kijelenthetjük, hogy a regény már jóideje teljesen átvette az eposz helyét, ráadásul sok tekintetben a drámát és a lírát is felülmúlta napjainkig.¹²

Ami pedig a regényhőst illeti, Benedek szerint azt a következőképpen határozhatjuk meg:

Akár rokonszenves, akár ellenszenves, akár kiváló, akár átlagember, az emberi sors egy jellegzetes darabjának hordozója. (...) Iránta való érdeklődésünket cselekvései éppen úgy ébrentarthatják, mint gondolati vagy érzésszerű reakciói külső eseményekre. (...) A regény bemutatthat olyan lelki folyamatokat, amelyeknek a dráma csak külső megnyilatkozását ábrázolhatja. Megrajzolhatja a hős fejlődését, amivel a dráma rendszerint nem foglalkozik. (...) A regényíró, minthogy módjában van fejlődést rajzolni, megengedheti magának azt is, hogy hőse jellemét lassan bontakoztassa ki.¹³

Miller regényében Patroklosz az a karakter, aki látható fejlődésen megy át, igazolva azt, hogy még az eposz hőse kétségkívül csakis Péleidész lehet, addig az amerikai író regényében Patrokloszé a főszerep. Emellett Akhilleusz érzéseiről sem saját nézőpontjából értesülünk, hanem Menotiádész elbeszélésén keresztül, lévén ő az egyetlen ember, aki előtt az akháj herceg képes feltárni lelkivilágát.

Bahtyin a regény megfoghatatlanságát emeli ki, hiszen ennél a műfajnál nem alakultak még ki konzekvens szabályok, ahogy egy mindig alkalmazható váz sem: „A nagy műfajok közül egyedül a regény fiatalabb az írásnál és a könyvnél, s egyedül ez alkalmazkodik szervesen a néma befogadás új formáihoz, azaz az olvasáshoz.”¹⁴ Jellemző, hogy maga Bahtyin is az *Íliász*on keresztül demonstrálja az eposz és a regény szerkezeti vonásait:

Új módon vetődik fel a kezdet, a vég és a teljesség problémája. (...) Az *Iliász* véletlenszerű kimetszésnek tűnik a trójai ciklusból. A vége (Hektor temetése) regényi nézőpontból semmi esetre sem lehetne befejezés. De ez az eposzi befejezettséget egyáltalán nem sérti. A specifikus „befejezés érdekessége” - és hogy végződik a háború? ki győz? mi lesz Akhilleusszal? stb. - az eposzi anyag vonatkozásában mind külső, mind belső motívumok alapján abszolút ki van zárva. A specifikus „folytatás érdekessége” (mi lesz tovább?) és a „befejezés érdekessége” (hogyan végződik?) csak a regényre jellemző.¹⁵

¹² Benedek Marcell: *Irodalom-esztétika*. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1936. 118-131. o.

¹³ Uo. 131. o.

¹⁴ Bahtyin Mihail: „A regény és eposz (A regény kutatásának metodológiájáról)”. In.: *Literatura*, 1995, 4. 331. o.

¹⁵ Uo. 348-349. o.

A Bahtyin által körvonalazott elvnek megfelelően Miller kiegészíti az *Akhilleusz dalát* egy hosszú felvezetéssel (amely a könyv több, mint felét teszi ki) és egy a szálakat hiánytalanul elvarró befejezéssel. Bahtyinnál továbbá arról is olvashatunk, hogy az eposzok egyfajta áthatolhatatlan falat húznak maguk és a későbbi korok befogadói közé, hiszen az eposzi világra áhítatosan nézünk, nem vonódunk be személyesen a múltba. Ezzel szemben a regények kifejezetten a jelenre és a jövőre fókuszálnak, így általuk sokkal közelebb férközhetünk az összetettebb jellemrajzzal rendelkező hősökhöz.¹⁶ Ily módon alakul át Akhilleusz távolból nézve ragyogó homéroszi képe az író által emberibben ábrázolt és sokrétűen árnyalható félisten herceggé.

Az *arisztosz akhaión*, azaz a legkiválóbb görög megnevezés¹⁷ már azelőtt Phthia herceget illeti, mielőtt hivatalosan kezdetét veszi a háború. Miből eredeztethető nagysága? Az *Akhilleusz dala* egyik figyelemreméltó mozzanata, ahogy a gyermek herceggel találkozunk a történet kezdetén, majd lehetőséget kapunk arra, hogy betekintést nyerjünk ifjú éveibe. Oldalakon át válik előttünk azzá a férfivá, akinek mindössze a páncélja elég lesz ahhoz, hogy kétségbeesésbe taszítson egy egész sereget. Bizonyos módon Miller egy életrajzi háttérrel épít fel a hősné, akinek a háborús cselekedetei jól ismertek Homérosz művéből, férfikorát megelőző éveit viszont árnyék fedi. Thetisz tengeri nimfa olyan jóslatot kap, miszerint a fia felül fogja múlni az apját. Hasonló ez a jövődőlés ahhoz, melyet korának főistene Kronosz kapott és ami megpecsételte végzetét. Így hát Zeusz, aki ezt megelőzően érdeklődött a nimfa iránt, elővigyázatosságból egy halandóhoz, a jámbor Péleusz királyhoz adja Thetiszt, aki megalázva érzi magát a fondorlat miatt, viszont odaadón nagyságot akar kivívni gyermekének, annak születésétől fogva. Akhilleusz félisteni mivolta a regényben hangsúlyosabb szerepet kap, mint az *Íliászban*: emberfeletti származásából fakad a büszkesége és a halandó létéből a gyengesége. Thetisz Héraklész históriájából bizonyosságot merítve elhatározta, hogy istent fog csinálni fiából: „Isten lesz belőle. (...) Megértetted?”¹⁸

Halhatatlan részéből adódóan már felcseperedésekor megmutatkoznak a hercegen a kivételesség jegyei. Már ötévesen kitűnik, babérkoszorúval jutalmazták sebes futásáért:¹⁹ „Ilyen egy igazi fiú.”²⁰ – dicséri Menoitiosz. Miután Patroklosz száműzetésében újra találkozik Akhilleusszal, azt tapasztalja, a herceg nem gúnyolja ki az új jövevényt, ahogy az számít rá, csupán üdvözl. Akhilleusz a többi befogadott fiúval vacsorázik és beszélget.

¹⁶ Bahtyin Mihail: „A regény és eposz (A regény kutatásának metodológiájáról)”. In.: Literatura, 1995, 4. 331-355. o.

¹⁷ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 178. o.

¹⁸ Uo. 62. o.

¹⁹ Uo. 11. o.

²⁰ Uo. 11. o.

Megmutatkozik, hogy szeret a középpontban lenni, imponál neki, ha meghallgatják és szórakoztathat másokat, ha elismerik valamilyen módon. Patroklosz megjegyzése szerint a legmeglepőbb dolog az, hogy Akhilleusz nem viselkedik önelégülten, nem kelleti magát, holott körberajongták. Makacs, ugyanakkor romlatlan.²¹ „Nem szeretek hazudni.”²² – feleli őszintén, ártatlansága nem illik korához, és ezt ki is mondja, nem csupán gondolja. A zene szeretete is jellemzi, gyönyörűen játszik lanton, a túlzott erőlködésnek semmi jelét nem mutatja, tulajdonában van az a bizonyos sugallat, ami megítélésem szerint a szorgalommal párosulva kiteszi a zsenit. Kérdés nélkül *therapon*jának választja Patrokloszt, miközben ezelőtt számos kiemelkedő teljesítményű fiú társaságát elutasította. „Nincs is rá szükség.”²³ Így reagál azokra a feltevésekre, melyek szerint Menotiádész nem fogja a hírnevét segíteni. „Nem büszkeségből vagy hencegésből mondta. Csak őszinte volt.”²⁴ Nem látja szükségesnek azt, hogy választott kísérője dicsőségét növelje, mivel meg van győződve arról, hogy egymagában, saját erejéből is képes lesz elérni az általa vágyott hírnevet, így inkább bizalmi alapon dönt arról, ki legyen az oldalán. Megállapíthatjuk, hogy Miller Homérosz híres karakterével egyfajta etikai inverziót hajt végre. Péleidész jelleme a jelenkor modern értékrendjével összhangban módosul. Eközben, amíg egyfelől Akhilleusz olyan karakterré változik, akivel a 21. századi olvasó könnyebben azonosul, az amerikai író nő regényábrázolása másfelől hű marad az eposzban is meghatározó érzelmekhez és tettekhez.

Az *Íliász* nem vezeti fel a Trójai háború előkészületeit, az azt megelőző éveket, ugyanakkor ez nem a véletlen műve. Homérosz az *in medias res* formai megoldást alkalmazza története felütéseként, emellett művének cselekményét köztudottan egy másik epikus költemény előzte meg, a *Küприя*, amely elmeséli többek között Parisz és Heléna találkozását, ahogyan Menelaosz és bátyja felkeresik az egykor esküt tett kérőket, továbbá felvázolja a háború első éveit, ezáltal megalapozva Akhilleusz haragját. Az írás, melyet Stasinus ókori költő nevéhez kapcsoltak, mindazonáltal egy elveszett irodalmi hagyaték, ami teljes formájában nem maradt fenn az utókornak. A *Küpriát* viszont kisebb jelentőségű műnek tartották korában, mint Homérosz két remekművét. Arisztotelész például kritikaként fogalmazta meg a narratív kohézió és a fókusz hiányát, az alkotás inkább eseménykatalógusként működött, semmint egységes történetként véleménye szerint.²⁵

²¹ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 27-44. o.

²² Uo. 38. o.

²³ Uo. 44. o.

²⁴ Uo. 44. o.

²⁵ J. Marks: „The Junction between the Kypria and the Iliad”. *Phoenix, Spring - Summer, 2002, Vol. 56, No. 1/2*. Classical Association of Canada, Kanada, 2002. 1. o.

3. Akhilleusz haragja és Patroklosz empátiája

Az *Íliász* első szava a görög μῆνιν [mēnin], vagyis harag.²⁶

Haragot, istennő zengd Péleidész Akhilleuszét,
vészest, mely sokezer kint szerzett minden akháznak,
mert sok hősnek erős lelkét Hádészra vetette,
míg őket magukat zsákmányul a dögmadaraknak
és a kutyáknak dobta.²⁷

Ugyanakkor felhívnám a figyelmet arra, hogy a magyar harag, vagy az angol rage szó, nem fejezik ki teljes mélységében azt a halandók által alig tapasztalt, halálosan perzselő indulatot, amit az eredeti görög szóhasználat közvetít.²⁸ Akhilleusz haragja tehát a mű alapmozzanata, amely egészében meghatározza karakterét. A mürmidónok legjobbika, a legkiválóbb harcos minden görög közül, ugyan ezekből az isteni diadalaiból egyről sem olvashatunk kezdetben, mégis egyikünk sem kételkedik a sebes lábú Péleidész hírnevében, hisz csak egy vitéz hős engedheti meg magának azt a fajta viselkedést, amit az egész történetben tanúsít. Elhisszük Akhilleusznak, hogy őt igazán vérlázító becsületsértés érte, amikor szembesülünk azzal, hogy sebzett önérzete a saját honfitársai halálát és seregük végleges bukását jósolja előre. A racionalitását és tenni akarását teljes mértékben felülírja a megalázottság, hiszen az ifjú mürmidón azzal a céllal indult útnak, hogy kivívja magának a halála után örökké ragyogó dicsőséget, ehhez pedig a trójai háború számára egy eszköz volt, nem pedig egy személyes ügy. „Isteni hős Akhilleusz, ha derék vagy is, így ne ravaszkodj”²⁹ – szól a hőshöz Agamemnón. Akhilleusz haragját Peter Sloterdijk *Harag és idő* című műve pontosabb megvilágításba helyezi. A német filozófus nagy hangsúlyt fektet arra, hogy az *Íliász* hősi énekének felütését a harag adja. A legelső verssor, úgy véli, utat mutat a görögöknek, hogy azzal a tekintélyes méretű ámulattal viszonyuljanak a harag halandó életekben való megjelenéséhez, amely kellően tükrözi a jelenség magas rangját.³⁰

²⁶ Homérosz: *Íliász*. Devecseri Gábor fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 5. o. (I. 1-29)

²⁷ Uo. 5. o. (I. 1-29)

²⁸ Alexa Veld: *Mēnin Love: The Song of Achilles and the Importance of Queer Representation in Classical Reception*.

https://www.academia.edu/51011063/M%C4%93nin_Love_The_Song_of_Achilles_and_the_Importance_of_Queer_Representation_in_Classical_Reception. Utolsó letöltés ideje: 2024. 03. 20.

²⁹ Homérosz: *Íliász*. 8. o. (I. 99-133)

³⁰ Peter Sloterdijk: *Harag és idő*. Felkai Gábor fordítása. Typotex Kiadó, Budapest, 2015. 9-10. o.

A dalnoknak esze ágában sincs megszépíteni a dolgokat. Már az első soroktól kezdve kiemeli a hősiesség harag vészterhes erejét. Ahol csak megjelenik, ott a csapások minden oldalra záporoznak. Sőt a görögöknek több szenvedést kell miatta eltűrniük, mint a trójaiaknak. Akhilleusz haragja már a harci történetek kezdetén az övéjével fordul szembe, hogy azután ő maga csak röviddel a döntő ütközet előtt foglalja el helyét ismét a görög arcvonalonban.³¹

A görögök legjobbjának ezen személyiségjegye a mai olvasó számára viszont már alighanem teljesen megközelíthetetlen, a homéroszi harag eredeti felfogásában. Sloterdijk azzal folytatja, hogy a fogalom megértéséhez semmiképpen sem a bibliai szent haragvás gondolatából kiindulva érdemes közelítenünk, mint inkább abból,³² hogy „Homérosz olyan világban élt, amely a háborúhoz egyfajta boldog, korlátozás nélküli igenléssel viszonyult.”³³ A boldogság és a háború együttesére a modern kori ember már képtelen azzal a természetességgel tekinteni, ahogyan az eposz legelső, saját korabeli hallgatósága. Sarkalatos pont az, hogy az antik emberek számára a heroizmus teljesen más jelentést hordozott, mint a közelmúlt évszázadaiban.³⁴ A szemükben a hős nem valamiféle megmentő és nemes, tiszta attitűdöt képviselt, „hanem a lehető leginkább életigenlő állásfoglalást az élet tényeire vonatkozóan.”³⁵ A hős számukra cselekvő ember, aki nem teszi ki magát a természet és az istenek teljes befolyásának, hanem tetteket és műveket visz véghez, a közöny és a tehetetlenség börtönéből kiszabadítva önmagát. Tetteivel új és dicső dolgokat hoz létre, amiért büszkeség és csodálat járhatja át a többi embert is. Ugyanakkor az idők során érezhető szakadék keletkezett a múlt és a jelen értékítélete között. A mai megítélést nem csupán az átérzés csaknem teljes hiánya jellemzi, hanem egy belső megvetés is, amelynek torzított lencséjén át reflektálunk a Homérosz korában született történetekre. Semmilyen kifogásolható eszme – akármilyen súlyosan is megy szembe a modern erkölcsi szabályokkal – nem ad teret genuin vitának, hiszen Homérosz műve jól reprezentálja a saját korára jellemző morális irányultságot. Akhilleusz haragját egyszerre lehet önmagából fakadó előfeltételként és a homéroszi hős legfőbb vonásaként értelmezni.³⁶ Ez a düh pedig, mint legitim érzelem, az egész műre

³¹ Peter Sloterdijk: *Harag és idő*. Felkai Gábor fordítása. Typotex Kiadó, Budapest, 2015. 11. o.

³² Uo. 12. o.

³³ Uo. 12. o.

³⁴ Uo. 13. o.

³⁵ Uo. 13. o.

³⁶ Uo. 16. o.

hatással van: „Az *Íliász* világegyeteme teljességgel a haragból (*ménisz*) fakadó tettek és szenvedések szövete.”³⁷

Ezzel ellentétben Miller könyvének főszereplője Patroklosz személyében egy olyan karakter lesz, aki az eposzban egy sokadrangú egyén, az *arisztosz akhaión theraponja*. „Zeusz-sarj, Patroklosz”³⁸ – így nevezik meg először Homérosz költeményében, ő Menoitiosz király Phthiába küldött egyetlen gyermeke. Menotiádész természete egyfajta ellentétét képezi Péleidészének. Az otthonából száműzött fiú vézna, kisméretű, se nem gyors, se nem erős, és zenei tehetséggel sincs megáldva. Hiányzik belőle minden kvalitás, amely kortársát kivételessé teszi. Ugyanakkor Patroklosz más erényekről tesz tanúbizonyságot. Ő is hercegnek született, mégis egy lesz a sok Péleusz által befogadott gyermek közül. „Ekkor kezdtem megérteni a helyzetemet új otthonomban. Eddig herceg voltam, mindig vártak rám, és bejelentettek, amikor megérkeztem. Most azonban jelentéktelen lettem.”³⁹ Akhilleusz magától értetődő módon birtokol mindent, amit Patroklosztól elvettek. Ezt jól demonstrálja az a jelenet, amelyben édesanyja aranyozott végű lantját is elküldik vele, ajándékként befogadóinak, majd az első lantórájukon végignézi, ahogy Péleidész úgy szólaltatja meg a hangszeret, amely most már az ő tulajdona, ahogyan ő maga sosem volt képes rá.⁴⁰ A Pélionon, míg Kheirón azt feleli a fiatal hercegnek, hogy semmit se tud már tanítani neki a csatatéren, addig kísérijével közli, hogy sosem fog hírnevet szerezni harctudásával, amely nem éri váratlanul a fiút. Nem áll szándékában tovább fejleszteni átlagos harci képességeit, sokkal inkább az orvosláshoz szükséges eszközök ragadják meg a figyelmét. Kitartása az eltelt évekkel együtt nő: „már nem adod fel olyan könnyen, mint egykor”⁴¹ – intézi hozzá szavait a kentaur tanító, aki látta, ragaszkodása Akhilleuszhoz hogyan párosul idővel elszántsággal. Madeline Miller könyvében a két ifjú közötti ellentétek érezhetően azután éleződnek ki, hogy Trójába érnek. Megérkezésük után Patroklosz kénytelen az első ütközetekben részt venni, mindazonáltal a fiú végig a védekezésbe fekteti energiáját a csatatéren, sosem a támadásba. Ezt követően pedig, amint lehetősége adódik kivonni magát a harcokból, egyből megteszi, ami egyáltalán nincs Akhilleusz ellenére, miközben társa meghallgatja zilált beszámolóit a nap végén. Gyermekkori eszméjéhez híven nem tartja szükségesnek azt, hogy mint kísérije, az ő hírnevét öregbítse, megelégszik azzal, ha bizalmasaként számíthat Patrokloszra. Menoteidész empátiája a regény egyik kulcsfontosságú eleme. A fiú azokban az órákban,

³⁷ Peter Sloterdijk: *Harag és idő*. Felkai Gábor fordítása. Typotex Kiadó, Budapest, 2015. 18. o.

³⁸ Homérosz: *Íliász*. Devecseri Gábor fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 14. o. (I. 309-342)

³⁹ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 28. o

⁴⁰ Uo. 27-28; 40-41. o

⁴¹ Uo. 113. o

amiket társa hadviseléssel tölt, a tábor életének jelentős könnyebbé tételén munkálkodik. Elkezd Makhaón orvosi sátrában dolgozni, a Kheirónnál megszerzett gyógynövények ismerete és a sebészeti eszközökkel való korábbi ismerkedése pedig meghozzák gyümölcsüket, mivel Patroklosz igazán kivételes gyógyítónak bizonyul, aki a gyors ellátás elé helyezi a hatékonyságot, így az általa ápolat katonák sebei gyorsabban és szebben gyógyulnak.⁴² Fontosnak tartom emellett a regénynek azt a részét is kiemelni, amely Menotiádész és Briszéisz kapcsolatát bontja ki. Miller feldolgozásában a két karakter között mély kötelék alakul ki, amely azzal veszi kezdetét, hogy Patroklosz megkéri *theraponját*, vegye magához a hadizsákmányul ejtett lányt.⁴³ A fiú próbálja a sebesült rab tudtára adni, hogy nem áll szándékukban bántani őt, majd Akhilleusz nélkül, egyedül próbálja a lány bizalmát lassan elnyerni, ahogy azt a következő idézet is példázza:

A parton ücsörögtünk, és esetlen mondatokat hebegtünk-habogtunk egymásnak. Először az arcáról tanultam meg olvasni, komoly, nyugodt tekintetéből és halovány mosolyából, amelyet mindig a keze mögé rejtett. (...) Valamiféle béke lett úrrá rajtam, amikor mellette ültem, miközben a hullámok barátságosan nyaldosták a lábfejünket.⁴⁴

Miután a tábort egyre több meggyötört külsejű rabszolganő lepi el, Patroklosz szánakozva néz a megszállóik által ágyasukká tett lányokra, így újra és újra azt kéri kedvesétől, hogy szerezzen meg annyi nőt, amennyit csak képes, ezáltal pajzs mögé bújtathatja őket a katonák étvágya elől.⁴⁵

Zúzóadások borították őket: ököl- vagy könyéknyomok, időnként tökéletes kör alakú sérülések a homlokukon vagy halántékukon, amelyeket a lándzsák tompa vége okozott. Nem bírtam elviselni a látványt, ahogy a támadások után bebotorkálnak a táborunkba, hogy azután szétosszák őket a királyok között. Megkértem Akhilleuszt, hogy szerezzen meg magának annyi lányt, ahányat csak tud. (...) Általában Phoinix és én beszéltem velük, Akhilleusz távol tartotta magát tőlük. Tudta, hogy a lányok látták őt, ahogy megölte testvéreiket és apjukat.⁴⁶

⁴² Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 244-248. o.

⁴³ Uo. 224-227. o.

⁴⁴ Uo. 228. o.

⁴⁵ Uo. 228-229. o.

⁴⁶ Uo. 229. o.

Patroklosz egy biztonságos környezetet biztosít először Briszéisznek, majd számos nőnek. Idejét, melyben nem gyógyít és nem *therapon*jával van, mind Briszéisszel tölti, ami által szoros kötelék és barátság alakul ki a két karakter közt. Majd a fiú görögül kezdi tanítani a lányt, aki újdonsült nyelvtudását át tudja adni az Akhilleusz által kért új jövevényeknek.⁴⁷ A könyvben tehát ennek a történet szálnak köszönhetően az Agamemnón általi becsületsértés árnyaltabb megvilágításba kerül, hiszen gyengéd érzelmek fűzik a lányt Patrokloszhoz, aki nehezményezi, hogy Akhilleusz nem törődik Briszéisz személyes sorsával.

A regény címe kapcsán felmerülhet a kérdés, hogy ha az író Patroklosznak adja története főszerepét, akkor mégis miért Akhilleusz neve szerepel a címben. A kérdés nem hagyható válasz nélkül. Az *Íliász*ból kiindulva, úgy vélem, nem választhatjuk szét Patroklosz karakterét *therapon*jától, hiszen minden egyes énekben az egykori herceg megjelenései, megszólalásai és tettei mögött egyaránt Akhilleusz személyét találjuk. Meglátásom szerint Homérosz művében Patroklosz egész figurája az Akhilleusz egyéniségére adott reakció formájában bontakozik ki. Az, hogy Miller egy saját jogán létező karaktert formál belőle, ugyanakkor nem jelenti azt, hogy Patroklosz életének fókuszpontja ne lehetne változatlanul az *arisztosz akhaión*. A fiú az egyetlen, aki képes hiánytalanul elénekelni Akhilleusz dalát, hiszen ő nem csupán a Trójában véghez vitt elképesztő cselekedetek tudója, hanem részletesen ismeri a phthiai herceg lelkét és gondolatait is. A regény által megformált Patroklosz az egyedüli személy, aki Akhilleusz teljes jellemét és belső világát ismeri. Ezt alátámasztja a könyv végén olvasható jelenet is, amelyben Thetisz mély bánatában megkéri Patroklosz nyughatatlan szellemét, hogy meséljen neki elesett fiáról: „Az emlékek egyre csak jönnek és jönnek. Thetisz a szemcsés követ bámulja, és így hallgat. Mind ott vagyunk: az istennő, a halandó, és a fiú, aki mindkettő volt egyszerre.”⁴⁸

Úgy tűnik, joggal következtethetnénk arra, hogy Miller láthatóan megosztja a szerepeket a két leghangsúlyosabb karaktere között. Patroklosz, az empatikus gyógyító, az egyetlen bizalmasa a rabszolgává váló nőknek, ő az, akinek nem tapad vér a kezéhez; mellette pedig ott találjuk Akhilleuszt, a dicsőséges hőst, aki tömegeket küld könnyedén az alvilágba, és akinek büszkeséggel keveredett haragja megpecsételi a történet végét. Ez a konklúzió azonban csak felszínes olvasatát adná a regénynek, amely eszerint leegyszerűsítene a két jellem komplexitását. Az összegyűlt Hellász seregek Auliszból terveztek tovább együtt hajózni Trójába, ugyanakkor hónapok teljes szélcsendjét kell eltűrniük, büntetésül, hiszen valamivel kivívták Artemisz haragját. Agamemnón az istennő megbékítése érdekében magukhoz hívja

⁴⁷ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 230. o.

⁴⁸ Uo. 360. o.

papnő leányát, hogy levezesse a szertartást, és ezen túl Péleidészhez akarja őt feleségül adni, aki beleegyezik a felajánlásba. A megérkezett fiatal hercegnő torkát az apja figyelmeztetés nélkül vágja el. A szeme előtt lezajló emberáldozat mélységesen megrázza Akhilleuszt, aki életében először látott valakit meghalni. Magát hibáztatja, amiért nem tudta megmenteni a lány életét.⁴⁹ „Ha valóban a barátja vagy, segítesz neki, hogy maga mögött hagyja azt az érzékeny lelkét. Azért megy Trójába, hogy embereket öljön, nem pedig azért, hogy megmentse őket.”⁵⁰ Ez Odüsszeusz tanácsa az *arisztosz akhaión* felháborodott kísérlőjének. Patroklosz viszont már gyermekkorában szembesült a halállal. Ráadásul nem csak végignézi az incidenst, hanem ő maga oltja ki akaratlanul egy fiú életét. Hercegként a fiatal Menotiádész nem akarta, hogy egy természetes nemes fiú hozzáérjen az ő díszes kockáihoz, így éles hangnemmél szolt a nagyobbik gyermekhez, viszont amikor az megindult felé, hátra hőkolt. A nemes fiú gyávának nevezi, és hozzátessi, hogy saját apja is gyávának gondolja Patrokloszt, aki ezt szóban kétségbe vonja, de belül tudja, ez az állítás igaz lehet. Meglőki a fiút, akinek a feje egy kőnek csapódva nyílik szét.⁵¹ Ezen atrocitás miatt a tízéves Patrokloszt Phthiába száműzik. Ugyanakkor sok évvel később társához hasonlóan őt is kísérti a holttest és a tudat, hogy kioltott egy emberi életet:

A fiú minden éjjel megjelent kidülledt szemmel és szétzúzott koponyával. Néha megfordult, hogy megmutassa a fején lévő lyukat, amelyen át kitüremkedett lágy agyveleje. Máskor felém nyúlt. A rémülettől fulladozva ébredtem és hajnalig bámultam a sötétségbe.⁵²

Akhilleusz kezdeti viszolygása a gyilkolástól viszont egyből elpárologni látszik, amint megérkeznek Trójába.

– Úgy gondoltál rájuk, mintha állatok lennének? Ahogy az apád tanácsolta?

Ő a fejét rázta.

– Egyáltalán nem gondolkodtam.

Fejünk felett sirályok rikoltoztak és köröztek. Megpróbáltam elképzelni, milyen lesz véresen a holnapi gyilkos vérengzés után.

– Félsz? – kérdeztem.

⁴⁹ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 202-203. o.

⁵⁰ Uo. 206. o.

⁵¹ Uo. 23-25. o.

⁵² Uo. 32. o.

A hátunk mögött lévő fákon megszólaltak az első fülemülék.

– Nem – felelte. – Erre születtem.⁵³

A rablóportyázások kezdete döbbsenti rá a mürmidónok legjobbját és a katonákat egyaránt, hogy valóban miért is Akhilleusz a legkiválóbb harcos mindannyiuk közül.⁵⁴ Ő maga így foglalja össze első igazi ütközetét:

– Meg sem tudtak közelíteni, hozzám se tudtak érni – mondta. Hangja meglepett és diadalittas volt egyszerre. – Nem is sejtettem, hogy ilyen könnyű lesz. Semmiség. Látnod kellett volna. Az emberek ujjongva ünnepeltek. – Szinte álmodozva beszélt. – Sosem hibázok.⁵⁵

Patrokloszban először jelenik meg rosszallás és keserűség kedvesének tetteivel kapcsolatban, hiszen jól tudja és reflektál is arra, hogy az embereknek, akiket meggyilkolt Péleidész, nem volt semmi közük a népek közötti konfliktushoz. Mind csupán spártai parasztok voltak, bár a hős védekezően kijelenti, hogy ugyan fel volt fegyverkezve,⁵⁶ „sosem ölnék fegyvertelen embert.”⁵⁷ Az erőszak, amelyet Akhilleusz a dicső hírnévért elkövet, nem egyszerűen a sajátja, hanem Patroklosz is tudatosan osztozik vele benne. Erről tanúskodik az alábbi szövegrész is:

Hallva rosszallásomat, elfordította a tekintetét. Az arcáról sugárzó fájdalom megdöbbsentett, mire elszégyelltem magam. Mi lett az ígéretemmel, hogy megbocsátok neki? Tudtam, milyen sors vár rá, és mégis úgy döntöttem, elkísérem Trójába. Túl késő volt már ellenkezni, csak mert megszólalt a lelkiismeretem.⁵⁸

Amint a már említett járvány pusztításba kezd, a legtöbb király és magasabb rangú férfi tétlenül áll a csapás előtt, míg Akhilleusz és Patroklosz az elsők között veszik kezükbe az irányítást; elégetik a fertőzött állatokat és megtisztítják a tábor, valamint segítik az orvosok munkáját.⁵⁹ „Makhaón, Akhilleusz, Podaleiriosz és én, illetve idővel Briszeisz is, körbe-körbeszalagáltunk a táborban, hogy összegyűjtsük a földön heverő katonákat, akik oly

⁵³ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 219. o.

⁵⁴ Uo. 221. o.

⁵⁵ Uo. 221. o.

⁵⁶ Uo. 221-222. o.

⁵⁷ Uo. 222. o.

⁵⁸ Uo. 222. o.

⁵⁹ Uo. 269-271. o.

hirtelenséggel rogytak össze, mintha dárda találta volna szíven őket.”⁶⁰ Akhilleusz a kezdeti harcokban egyszerre mutatkozik végzetesnek és gondoskodónak, hiszen miközben könnyedén küldi a trójai harcosokat az alvilágba, egyúttal védelmezi Menotiádészt, akinek a közvetlen közelébe így egyetlen ellenséges katona se juthat.⁶¹ Társa, akit egyszer a *philtatosz* – magyarul *legkedvesebb* – kifejezéssel ír le,⁶² sosem tekint rá merőben másként a háborús éveket követően sem. „Fel akartam szabadítani őt a teher alól, hogy ismét Akhilleusz lehessen.”⁶³ Péleidész továbbá többször kegyelmesnek mutatkozik a vérontás közepette, szembemenve a dicsőségesnek vélt úttal. Hektor apósát és családját is megöli egy összecsapás alatt, de úgy dönt, megkíméli a legkisebb fiú életét, hogy ne haljon ki az egész család.⁶⁴

Különös, hogy ez az apró kegyesség valódi áldásnak tűnt. De hát melyik harcos tett volna ilyesmit? Nagy dicsőség volt lemészárolni egy egész családot, ragyogó tett, amely azt bizonyította, elég hatalmas vagy hozzá, hogy egy családnevet eltörölj a föld színéről.⁶⁵

A regény végén pedig eljutunk az *Íliász*ból is jól ismert fordulathoz, miszerint Patroklosz ölti magára társának páncélzatát, hogy ezzel tévesszék meg a trójaiakat és egyben bátorítsák a görögöket. Homérosz eposzában az egykori herceg Akhilleusz oldalán harcol, amíg ki nem vonják magukat a háború ütközeteiből, így a sértett akháj hős is effajta búcsút int neki: „Kelj hát, isteni sarj Patroklosz, hadszekeres hős”.⁶⁶ Miller karaktere ezzel szemben nem gyakorlott harcos, akit vonakodó kedvese is féltetni látszik, ám ennek ellenére elengedi. Az *Akhilleusz dalának* több értelmezése szerint a könyv egy bizonyos háborúellenes nézetet képvisel Menotiádészen keresztül, akit elborzaszt az éveken át tomboló erőszak és fő feladatainak a gyógyítást és a rabszolgánők sorsának megváltását látja.⁶⁷ Ugyanakkor nem mehetünk el amellett, mi történik a fiúval a csatatéren. Megrészegítik a tömeg éljenző kiáltásai, ahogyan botladozni látja a trójai sereg tagjait.

Diadalittasan vicsorogtam, vérem forrt az örömtől, hogy menekülni látom őket. (...) Fenyegetőn a magasba emeltem a dárdáimat. Talán a páncél hatott rám így. Talán az,

⁶⁰ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 270. o.

⁶¹ Uo. 237. o.

⁶² Uo. 343. o.

⁶³ Uo. 222. o.

⁶⁴ Uo. 250-251. o.

⁶⁵ Uo. 251. o.

⁶⁶ Homérosz: *Íliász*. Devecseri Gábor fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 296. o. (XVI. 101-135)

⁶⁷ J. S. Champion: Examining Patroclus' role in Homer's The Iliad, Shakespeare's Troilus and Cressida and Miller's „The Song of Achilles”. *Reeling and Writhing – An Exploration of Intertextuality*. Vol. 15. No. S1 (2022). <https://reinventionjournal.org/index.php/reinvention/article/view/884/827> Utolsó letöltés ideje: 2024. 03. 25.

hogy évek óta figyeltem Akhilleuszt. De ahogy a vállamat kihúztam, az nem emlékeztetett megszokott, bizonytalan, ügyetlen tartásomra. Magasabbnak tűntem, erősebbnek és tökéletesen kiegyensúlyozottnak. És akkor, anélkül hogy végiggondoltam volna, mit teszek, elhajítottam a dárdát, amely hosszú spirálmozgásban száguldott egyenesen egy trójai mellkasába. (...) Nem láttam, hogy vérzett-e, és hogy szétnyíló koponyája mögül előtűnt-e az agyveleje. *Meghalt*, csak ezt gondoltam.⁶⁸

Akárcsak *theraponja* az első gyilkossága után, úgy Patroklosz se gondolkodik a csata közben életem és halálom, helyes és helytelen különbségén, hanem egyszerűen csak öl. Rabul ejti a harctéri extázis, az, hogy megtalálta magában a nem létezőnek hitt erejét.

Újra meg újra céloztam a dárdáimmal, hasakat, nyakakat, tüdőket és szíveket hasítva ketté. Könnyörtelen és tévedhetetlen vagyok, bronzpáncélt és fémszíjakat szakítok át, hogy feltépjem a húst, amelyből azután vörös nedv szivárog, akár egy szakadt borostömlőből. A fehér sátorban töltött napok alatt jól megtanultam, melyek a legsérülékenyebb pontok. Annyira könnyűnek tűnik.⁶⁹

A fiú azelőtt megannyi erőszakosan szétszaggatott húst foltozott össze, és most pontosan ezt a teremtő erőt használja pusztításra. Szintén alkalmas a párhuzam további elmélyítésére, hogy Akhilleuszhoz hasonlóan ő is kiemeli, mennyire egyszerűnek érződik remekelni a küzdelemben. Kijelenthetjük tehát, hogy Akhilleusz Sloterdijk által is megfogalmazott⁷⁰ antik hős képével szemben a regény legitimálja Patrokloszt, mint modern hőst, aki tisztaságával és megmentő szerepével jobban tükrözi korunk heroizmus felfogását. Miller ezenfelül árnyalja az éles kontrasztokat azáltal, hogy Akhilleusz karakterébe sikerül belecsempésznie valamicskét kísérője empátiájából, Patroklosz számára pedig lehetővé teszi az akhilleuszi harag kiélését.

⁶⁸ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 323. o.

⁶⁹ Uo. 324. o.

⁷⁰ Peter Sloterdijk: *Harag és idő*. Felkai Gábor fordítása. Typotex Kiadó, Budapest, 2015. 13. o.

4. Boldogság és veszteség

A történetben viszont már ezelőtt is fellelhetőek a képességeikben és lelki alkatukban megmutatkozó eltérések, ugyanakkor a szereplők pont ezáltal találhatnak társra egymásban, kiegyensúlyozzák a másik szélsőségeit. Patrokloszt kezdetben düh fogja el, ám felismerve, hogy Akhilleusz mennyivel túltesz rajta mindenben és miután a herceg hálótermébe költözik, ezt az érzést felváltja egyfajta átható bizonyosságérzet:

Többé nem érdekelt, ha nem én győztem, amikor versenyeztünk, vagy amikor kiúsztunk a sziklákhoz, nem törődtem vele, ha veszítettem dárdahajításban vagy kavics-dobálásban. (...) Elég volt nekem, hogy láttam őt nyerni, hogy láttam a sarkát megvillanni a homokban.⁷¹

Menoteidész nyugodtabb vérmérséklete sokszor józanítja ki kedvesét, Péleidész vakmerősége pedig bátorságra sarkallja *theraponját*. Az utóbbi sorsa az, hogy a kellő időben és a megfelelő adottságok birtokában hősi hírnevet szerezzen magának. Ugyanakkor Akhilleusz a regény egy pontján megfogalmaz egy fontos szempontot, miszerint a korukat megelőző hősök végzete nem tartogatott számukra boldog befejezést. „Nevezz meg egy hőst, aki boldog volt!”⁷² Egy nap a Pélionon Patrokloszt kérdezi, aki a következőképpen elmélkedik:

Fontolóra vettem a kérdést. Héraklész megőrült, és megölte a családját. Thészeusz elvesztette a menyasszonyát és az apját. Iaszón egykori felesége megölte a gyermekeit és az új feleségét. Bellerophontész megölte Khimairát, de egész életére nyomorék lett, amikor leesett Pégaszosz hátáról.⁷³

Friedrich Nietzsche *A tragédia születése* című művében arra a megállapításra jut, hogy a tragédiák befejezésében megélt metafizikai vigasz helyét átveszi egy földi vigasznyújtás, és ez szerinte a Dionüszosz-ellenes szellem előretörésének az eredménye. A földön túli engesztelő hang elhagyása Nietzsche szerint a tragédia halálát okozza. Kiemeli továbbá, hogy ezt követően a *deus ex machina* mozzanata egyre nagyobb teret nyer, tehát az elbeszélés végén egyfajta isteni beavatkozás történik, aminek köszönhetően egy addig kilátástalannak

⁷¹ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 57. o.

⁷² Uo. 110. o.

⁷³ Uo. 110. o.

tűnő bonyodalom egy váratlan esemény következtében hirtelen megoldódik. Az effajta befejezésekről így ír a német filozófus:⁷⁴ „valamilyen e földi vigasszal próbálkoztak, hogy a tragikus disszonanciát feloldják; miután a sors kellőképpen meggyötörte, jól megszolgált jutalmul a hősnek ragyogó házasság, az istenek megbecsülése jut osztályrészéül.”⁷⁵ Ezzel szemben azt tapasztalhatjuk, hogy az *Íliász* általam tematizált hőseinek nem lesz része effajta jutalomban.⁷⁶ Azt a mintát fedezhetjük fel, hogy a Patroklosz által említett görög férfiak, bár véghezvitték a nevüket megdicsőítő tetteket, nem élvezhették sokáig hírnevüket, ugyanis később borzasztó szerencsétlenségek áldozataivá váltak. Úgy vélem tehát, hogy a hírnév és a boldogság nem jár kéz a kézben. Viszont Akhilleusz, bár tudatában van ennek a sémának, bízik abban, hogy ő lesz a pozitív kivétel. „Sohasem engedik, hogy egyszerre legyél híres és boldog. (...) Én leszek az első.”⁷⁷ Fontosnak tartom itt kiemelni, hogy a cselekmény ezen pontján boldogsága és derűje mögött a Patroklosz iránt táplált érzelmei húzódnak meg. A Pélion hegyen töltött idejük alatt az ifjú herceg világa kitágul, gondtalanul szórakozhat barátjával, ugyanakkor a kentaur mellett számos dolgot megtanulnak arról, miként lehetséges megtapasztalni a létezés emberi aspektusát. Péleidész itt hátra hagyhatja otthoni világát: a palota falait, a tanórákat, a harci edzéseket, az apja figyelmét, a többi fiú tekintetét, és mindezt a természetben való elmélyedése kíséri.⁷⁸ Az izoláció lehetővé teszi azt, hogy felfedezhessék kapcsolatukat egymással. Akhilleusz ambiciózus tervéhez, miszerint ő lesz az első boldog hős, Patroklosz közelsége adja az erőt.

A görögök legjobbjának heves temperamentuma tagadhatatlan, Homérosz azonban megajándékoz bennünket egy monológgal, amely az ifjú gyengédségét, érzékenyebb oldalát domborítja ki.⁷⁹ Ez a rész a tizenharmadik énekben olvasható, amikor Akhilleusz értesül Patroklosz halálhíreről: „Peleidész- s Patroklosz-zsákmányolta leányok szívbenyilalló bánatban felsírtak.”⁸⁰ Egyedül bánatában zokogó fiához lép oda a tengeri nimfa, érzi gyermekének vigasztalhatatlanságát. Itt láthatjuk a magában biztos és cselekedeteinek igazságosságában mélyen bízó Akhilleuszt kritikusan vélekedni tetteinek következményeiről.⁸¹

⁷⁴ Friedrich Nietzsche: *A tragédia születése avagy görögség és pesszimizmus*. Kertész Imre fordítása. Magvető Kiadó, Budapest, 1986. 167-168. o.

⁷⁵ Uo. 168. o.

⁷⁶ Uo. 168. o.

⁷⁷ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 110. o.

⁷⁸ Uo. 79-112. o.

⁷⁹ Homérosz: *Íliász*. Devecseri Gábor fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 340-343. o. (XVIII. 1-135)

⁸⁰ Uo. 340. o. (XVIII. 1-30)

⁸¹ Uo. 342. o. (XVIII. 66-100)

Haljak meg tüstént, ha legyilkolt drága barátom
nem védhettem meg, s nagymessze az otthoni földtől
pusztult, míg énrám vágyott, hogy védjem a véstől.
Most, miután soha nem térek meg a drága hazába,
s Patroklosznak sem hoztam, sem a többi barátnak
üdvöt, a soknak, akit leigázott isteni Hektór:
s hasztalan így ülök itt a hajóknál, terhe a földnek,
bárha olyan vagyok én, mint egy ércinges akháj sem,
harcban mindenkép, ha tanácsban akad kitünőbb is.
Bár a viszály odaveszne az isteni s emberi szívből
és a harag, mely a bölcseszüt is méregbe borítja:
édessége a csurgó mézénél is erősebb,
míg kebelünkben elárad, füstként felgomolyogva:
bennem is ily haragot keltett a király Agamemnón.
Ám ami már megesett, hagyjuk, noha szaggat a bánat,
kedves lelkünket kebelünkben igázzuk erővel.
Most pedig indulok én, hogy a drága fej elveszítőjét,
Hektórt fölleljem: s a halált akkor fogadom majd,
hogya reám Zeusz méri s a többi haláltalan isten.⁸²

Mindvégig hű társának elvesztése arra készíti Péleidészt, hogy reflektáljon haragjára és arra, milyen következményekkel járt ez a leküzdhetetlen készítés bajtársaira nézve. A jelenetet úgy is értelmezhetjük, hogy Akhilleusz megadja magát a gyásznak, és ebből merít erőt a harcokhoz való visszatéréshez: „Hisz a drága barát oda van már, Patroklosz, kit a többi fölött legtöbbször becsültem, s mint magamat; s most elvesztettem.”⁸³ A gyászoló Akhilleusz megemlíti, hogy társát különbnak gondolta bárki másnál, ugyanakkor azt is felveti, hogy magánál is magasabbra tartotta Menotiádészt,⁸⁴ ami újfent arra enged következtetni, hogy Patroklosz erkölcsileg magasabb szinten áll Akhilleusznál, és egy rövid sorban az *Íliász* is utal erre.

Megítélésem szerint Miller regényének egyik fontos mozzanata az, amikor a mürmidónok legjobbika pontosan ellentétes módon reagál kedvesének elvesztésére. A veszteség már-már

⁸² Homérosz: *Íliász*. Devecseri Gábor fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 342-343. o. (XVIII. 66-135)

⁸³ Uo. 342. o. (XVIII. 66-100)

⁸⁴ Uo. 342. o. (XVIII. 1-30)

felemészti Akhilleuszt.⁸⁵ „Tomboló vad düh árasztja el Akhilleusz bensőjét”.⁸⁶ Patroklosz narrációjában Péleidésznek mindig az emberibb és gyengédebb oldala van kihangsúlyozva, ugyanakkor az ő halála Akhilleuszban egy ijesztő mértékű haragot szül, egyrészt Hektór, másrészt saját maga irányába. Minden emberi gyengédség kiveszni látszik a meggyötört harcosból, akitől egy idő után saját anyja is elfordul és bajtársai kezdeti lelkesedése is átalakul megvetéssé, miután végignézik, milyen módon gyalázza meg Hektór testét, melyet a harcmezőről rabol el, ahelyett, hogy a hagyományoknak megfelelően átnyújtana szeretteinek, hogy azok méltó búcsút vehessenek halottjuktól.⁸⁷ Ezzel a tettevel Péleidész nem csupán erkölcsi szempontból lép át egy határt, hanem egyúttal a törvényt is áthágja. Miller előrevetíti ezt a sorcsapást, hiszen a háború kezdeteiben Menotiádész arra kéri *theraponját*, hogy kerülje el a csatatéren Spárta hercegét, amit Akhilleusz minden nehézség nélkül megígér neki, arra hivatkozva, hogy sok más trójaival leszámolhat,⁸⁸ a fejezet pedig az *Íliász* olvasóinak egy provizórikus kérdéssel végződik: „Mit ártott nekem Hektór?”⁸⁹

Visszaulva *Az állam* tizedik könyvére, Platón ebben részletesen kitér arra, hogyan kell viselkedni, ha sorcsapás ér minket, a költői művek szereplői által gyakran tanúsított magatartással szemben. Ha a mindennapokban sorcsapás éri az embert, arra kell törekednie, hogy higgadt maradjon, kontrollálja fájdalmának megmutatkozását, és ha netán ki is fejezi azt, magányában tegye, hogy mások ne láthassák:⁹⁰ „A tisztesség azt mondja: az a legszebb, ha az ember a csapások alatt a lehető leginkább megőrzi nyugalmát és nem háborog.”⁹¹ A Platón által követendőnek tartott emelkedettebb lélekrész kevésbé kedvez a költői utánzásnak, amely ily módon a *méltatlankodó* lélekrész bemutatását részesíti előnyben.⁹² Platón kritikájának egyik fő aspektusa az, hogy a hős szereplők, akik ilyen szégyenteljesen nyilvánulnak meg, mégis elnyerik a nézők empátiáját és dicsérő szavait:

Ha közülünk a legkiválóbbak hallgatják Homéroszt vagy valamelyik tragédiaköltőt, amint mélyen gyászoló és fennen sirámolva szónokló hőst ábrázol, vagy olyanokat, akik a mellüket ütögetik, akkor - hiszen tudod - gyönyörködünk, magunkat teljesen átadva követjük őket, és együtt szenvedünk a hősökkel, buzgón magasztalva a költőt.⁹³

⁸⁵ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 331. o.

⁸⁶ Uo. 331. o.

⁸⁷ Uo. 332-341. o.

⁸⁸ Uo. 173. o.

⁸⁹ Uo. 240. o.

⁹⁰ Platón: *Az állam*. Jánosy István fordítása. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2001. 329. o.

⁹¹ Uo. 329. o.

⁹² Uo. 329-330. o.

⁹³ Uo. 330. o.

Platón negatívan ítéli meg azt az állapotot, amelyben ezek a megköltött férfiak és érzelmi kitöréseik együttérzést váltanak ki, miközben egy állampolgárnak szégyenkeznie kellene az effajta viselkedés miatt. Gyakran mégis az történik, hogy a színpadon gyötrelmesen szónokló férfi inkább nőkre jellemző érzelmessége megindítja a közönséget.⁹⁴ Akhilleusz attitűdje híven tükrözi ezt a dilemmát, hiszen Phthia hercegének magatartása kezdettől fogva nem az ép lélekészről árulkodik, hanem teljes irányítást kap felette az érzelmes része, melyet nem tud elnyomni magában, mégis szimpátiát kelt az emberekben. Azt láthatjuk tehát, hogy a poliszok embereire és az eposzok férfiúira más mércék vonatkoznak. Ezt részben az magyarázza, hogy az olvasóknak a hős karakterével való együtt szenvedése utat nyit ahhoz a lélekészükhöz, amelyet saját életük szerencsétlenségeinél elnyomni kényszerülnek, ebben az esetben viszont mértékkel helyet adhatnak neki.

5. Az *arisztosz aikhaión* és a versengés

Miller sokkal inkább az érzelmein át közelíti meg a több, mint két évezrede ismert karaktert. Haragja az elfelejtéstől való félelemben gyökerezik, emberi sebezhetősége teszi Akhilleuszt elvakultan büszkévé, az a be nem teljesült ígéret, hogy belőle isten fog válni. Egyfajta antropomorfizáló mozzanatnak tekinthetjük azt, hogy Péleidésznek az emberi vonásai kerülnek előtérbe a regényben. Sebezhetetlensége egy hamis pajzs, melyet leránt róla a háborúról kapott jóslat, döntési szabadsága sem határtalan, hiszen, bár kifejezi maradni akarását, Thetisz mégis magával viszi Szkürrosz szigetére. Patroklosz perspektíváján keresztül a mürmidónok legjobbjának ábrázolása életteli és élénken vibráló, éppen úgy, ahogyan gyermekként találkozunk vele:

Idővel rájöttem, hogy Akhilleusz nem olyan méltóságteljes, mint amilyennek látszik. Higgadtsága és nyugalma mögött egy másik arc rejtőzött: eleven csínytevő volt, sokoldalú, akár a gyémánt, amely összegyűjti a fényt. Szeretett olyasmit játszani, amivel képessége határát feszegeti (...) Amikor mosolygott, szeme sarkában összegyűrődött a bőr, akár a lángba tartott falevél. Ő maga is olyan volt, mint a láng. Ragyogott, vonzotta mások tekintetét.⁹⁵

⁹⁴ Platón: *Az állam*. Jánosy István fordítása. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2001. 330. o.

⁹⁵ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 50. o.

Ugyanakkor a regény nem próbálja tisztára mosni címszereplőjét, amit a következő idézetnél semmi sem igazol jobban: „Ő egy fegyver, egy gyilkos. (...) Hiába használsz egy dárdát sétabotnak, az még nem változtat a rendeltetésén.”⁹⁶ Odüsszeusz így elmélkedik az akhájok fiatal vitézéről Patroklosznak, mielőtt az egy életet is kioltott volna. Akhilleusz egyenesen kivirágzik a háború későbbi hónapjaiban, azt élvezzi a legjobban, ha több ellenfél egyszerre támad rá, a kihívás felvillanyozza. Igazán szeret harcolni, holott nem az öldöklés miatt, hanem mert ebben a legjobb. A jóslatot, miszerint „én leszek korom legkiválóbb harcosa”⁹⁷, mindvégig szem előtt tartja zsenge éveiben, édesanyja nem hagyja, hogy egy kósza percre is elfelejtse dicső végzetét, így ez teljességgel beleszövődik a fiú önképébe. Amikor pedig több éves felkészülés után, a bajtársai őszinte tiszteletén át megtapasztalja, milyen gyakorlatban is a legkiválóbbnak lenni, azt egyfajta önbeteljesítő katarzisként éli meg megítélésem szerint.

Nietzsche *Ifjúkori görög tárgyú írások* című kötetében a versengés fontosságáról ír az antik görög világban, miszerint minden nagy hellénben benne lakozik a versengés iránti vágy, és hogy nem lehet csak egy legjobb, egyszerre több zseninek kell lennie annak érdekében, hogy megfékezzék és ösztönözzék egymást. A génusz ellen védekezésül tehát még egy génusz kell.⁹⁸ „Minden tehetségnek küzdve kell kibontakoznia”⁹⁹ – írja a német filozófus. Minderre azért van szükség, hogy az adott polgár a polisznak leginkább a hasznára lehessen. Azonban szeretném kiemelni, hogy Nietzsche elgondolása főként az időben kicsit később elhelyezhető polisztársadalomra vonatkozik, melyet a zsenik köztársaságának is neveztek. Már az archaikus korban is megjelenik az előképe ennek, hiszen Akhilleusszal is sokan próbáltak versenyre kelni, ám végső soron nem értek fel az akháj herceg hősiességének mértékéhez. Nem ő az egyetlen dicső hős a seregben, vegyük példának Aiaszt, aki a legnagyobb harci sikereket éri el Phthia hercegének távollétében, vagy Menelaosz vitézsége is megkérdőjelezhetetlen. Továbbá a régi kérők közül is sokan egykori hősök, mégis ezek a férfiak kivételes erejüktől függetlenül tehetetlenül sodródnak az isteni befolyású történetekkel, ahogy a trójai sereg, a védő falaikat veszélyezteti. Tehát ki versenyzik Akhilleusszal? A válasz magától adódik, miszerint senki sem, és ilyen értelemben Nietzsche gondolatai¹⁰⁰ távol állnak az ifjú mürmidontól, aki sosem a versenyből és maga megmérettetéséből nyert bizonyosságot saját képességei kivételességéről. Büszkesége abból

⁹⁶ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 206. o.

⁹⁷ Uo. 45. o.

⁹⁸ Friedrich Nietzsche: *Ifjúkori görög tárgyú írások*. Molnár Anna fordítása. Európa Könyvkiadó. 1988. 44-45. o.

⁹⁹ Uo. 45. o.

¹⁰⁰ Uo. 37-49. o.

fakad, hogy ő az egyetlen, aki sebes lábával halált hozó táncot lejt a csatatéren és kardja elől egy tehetséges trójai katona se képes kitérni. A rajongás, amely körbeveszi őt a táborban, az elismerés, amelyet kap, az ő mozgatórugója, nem pedig az, hogy felülmúlja valamelyik társát – hiszen számára ez különösebb erőfeszítés nélkül is létének velejárója. Gyermekkorában se mérhette össze erejét párbajokban a többi fiúval, miután megtiltották neki, hogy másokkal együtt gyakoroljon. Thetisz meg volt győződve arról, hogy fia halandókat meghaladó képességeit nem láthatja senki sem, így a fiatal Péleidész egészen meglepődik, amikor Patroklosz provokálni kezdi azzal a céllal, hogy barátja tehetségének szemtanúja lehessen.¹⁰¹ Versengés nélkül gyűlölet és pusztításvágy marad – olvashatjuk Nietzsche szövegében,¹⁰² ez pedig összefüggésbe hozható Akhilleusz végzetével. A hős esetében a verseny az erény színpadaként, nyilvánosságaként jelenik meg, nem pedig megmérettetés formájában.

6. A hírnév és a halhatatlanság kapcsolata

A hírnév akkori felfogása lényegileg különbözik mai értelmezésétől. Jelen világunkban a hírnév kapcsán mindenekelőtt a popularitás, az ismertség áll a fókuszban. Míg akkoriban a hírnév főleg az eljövő korról és a következő nemzedékről szólt. Emléket alkotni, valami maradandót hátrahagyni magunkból a halál után. Korunk társadalmában nem tartozik hozzá a hírnévhez a dicsőség, miközben ez az erény Homérosz korában a hírnév nélkülözhetetlen eleme volt. Ugyanakkor feltehetjük a kérdést, hogy ez valóban egy paradigmaváltás-e, vagy csupán egy jelenség a huszonegyedik században, amely a jövőben veszíteni fog jelentőségéből. Akhilleusz, mint fél isten, az immortalitás kapujában áll, mégis a küszöbön toporogva el kell túrnie, hogy kizárják ezen az ajtón. A hírnév számára egyfajta eszköz, amellyel elérheti az általa vágyott halhatatlanságot. Miller művében Odüsszeusz így szól a kérdésről: „Ám a hírnév különös dolog. Egyesek hírnevet szereznek haláluk után, mások feledésbe merülnek. Akit egy nemzedék csodál, a következő megveti. (...) Nem tudhatjuk, ki éli túl az emlékezet népi ártását.”¹⁰³ Itt szeretném megemlíteni Jacob Burckhardt nevét, aki közös bázeli éveikből fakadóan, baráti és szakmai kapcsolatot ápolt Nietzschével. A svájci kultúr- és művészettörténész *A reneszánsz Itáliában* című könyvének második szakaszában ír a modern hírnévről a XIV-XVI. század vonatkozásában. E kor költői és gondolkodói már a

¹⁰¹ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 45-54. o.

¹⁰² Friedrich Nietzsche: *Ifjúkori görög tárgyú írások*. Molnár Anna fordítása. Európa Könyvkiadó. 1988. 47. o.

¹⁰³ Miller: *Akhilleusz dala*. 356. o.

műveik elkészítésekor is törekednek a hírnév elérésére, mégis tisztában vannak ennek árnyoldalaival.¹⁰⁴ Dante kitűnő példát nyújt e kettősségre. Egyfelől „teljes lelkével a költői babér felé törekedett”, másfelől, mint ahogy azt már prózai írásaiban is hangsúlyozza, „tudja, hogy a híres férfiúval való személyes ismeretség mennyire kielégítetlenül hagy némelyeket, és megmagyarázza, hogy ebben részint az emberek gyermekies képzelete, részint az irigység, részint az illetőknek tökéletlensége a hibás.”¹⁰⁵ A hírnév iránti vágyódás leküzdhetetlen, miközben az *Isteni színjáték* egyes szöveghelyei Burckhardt szerint kimondottan a dicsőség vágyának elvetésére sarkallnak, „mert a szellem híre nem föltétel nélküli, hanem az időtől függő és mert nagyobb utódok a körülmények szerint felülmúlhatják és elhomályosíthatják.”¹⁰⁶ Ez az állítás kétségtelenül igaz lehet sokakra, akik azt hitték, életük során valami igazán jelentőségteljest alkottak, ugyanakkor az idő múlása beárnyékolta teljesítményük nagyságát, és ezzel együtt nevük is kitörlődött a köztudatból.¹⁰⁷ Viszont Akhilleusz esetében azt láthatjuk, hogy a szellem hírneve kiállja a próbát, és az emlékezet megőrzi cselekedeteinek dicső hozományát.

Tengeri nimfa édesanyja elhatározza, hogy fiát istenné teszi. Platón *Szümposzion*ban körvonalazott nézete szerint mindenki vágyik a halhatatlanságra, ugyanakkor csak az istenek képesek ugyanolyanok maradni életük előrehaladtával. Az időtlenség csak rájuk lehet érvényes, a halandókra semmiképpen sem. Az emberekben minden – a tulajdonságaik, a vágyaik, a tudásuk, a húsuk, a hajuk – előregedik az idő múlásával; elhalnak, hogy később fiatal sarjakat hozzanak létre magukból. A gyermeknemzés is képes közelebb vinni a halhatatlansághoz az egyént, hiszen általa a világból távozni készülő személy új embert hagy hátra maga helyett, aki hasonló öhozzá. Ennélfogva minden élőlény ösztönszerűen óvja a gyermekét, és szeretettel fordul hozzá.¹⁰⁸ Patroklosz is pontosan így módon reflektál kedvesének hírnevére: „Nemsokára meghal, és csak a hírneve marad belőle. Ez az ő gyermeke, amely a legkedvesebb számára önmagából.”¹⁰⁹ Akhilleusz esetében ennek direkt megerősítését és megtagadását is felfedezni vélem. Thetisz kemény szeretettel csakis a legjobbat akarja fiának. Az *arisztosz akhaión* esetében azonban a gyermeki kötelék irreleváns, Akhilleusz nem fűz reményt a fián át elérhető halhatatlansághoz, ahogy sarja végzetét se érzi saját ügyének. Pürrhosznak sose se lesz elég szerencséje látni apját, ugyanakkor nagyon

¹⁰⁴ Jacob Burckhardt: *A reneszánsz Itáliában*. Elek Artúr fordítása. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest, 1978. 101. o.

¹⁰⁵ Uo. 101. o.

¹⁰⁶ Uo. 101. o.

¹⁰⁷ Uo. 102. o.

¹⁰⁸ Platón: *A lakoma*. Telegdi Zsigmond fordítása. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2005. 76-77. o.

¹⁰⁹ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 294. o.

erősen él benne az Akhilleusz által vágyott dicsőség képe. Thetisz nem kap lehetőséget arra, hogy saját maga nevelje fel Akhilleuszt, így unokája születésekor, elszakítja fiatal anyjától a gyermeket és magára vállalja a nevelés felelősségét. A fiú fő vonása a kegyetlenség lesz, mégis az ő segítségével sikerül majd bevenniük Tróját.

Amikor a fiú már a férfikor küszöbén áll, egy újabb jóslat megjövendöli, hogy ha Akhilleusz nem megy el Trójába, lassan elhal az isteni része, viszont, ha elmegy, sosem jön vissza, ifjúként ott éri utol a halál.¹¹⁰ Választania kell tehát a rövid dicsőséges élet, vagy a homály által beárnyékolt hosszabb élet között. „Nem hiszem, hogy képes lennék elviselni.”¹¹¹ Ezzel nem a saját halálára utal, hanem a sorsra, amely arra kárhozná, hogy ismeretlenül és képességeit folyamatosan elveszítve, lassan szűnjön meg létezni. A háborút megelőző előkészületek miatt visszatér Phthiába, és lelkesen éljenzi a népe; máris népszerű és dicsőséges ember a szemükben.¹¹² „Legendává akart válni és az így vette kezdetét.”¹¹³ – így írja le a jelenetet Patroklosz. A seregek egyesülésénél szintén mindenki őt éljenzi. Ez a fajta fogadtatás sosem volt teljesen ismeretlen a kivételes és karizmatikus hercegnek, viszont ez az a pillanat, amikor először megtapasztalhatta, milyen érzés bizalmat és büszkeséget kiváltani másokban, holott még a sorsához vezető hajóra se szállt fel.¹¹⁴ „Élvezettel kóstolgatta a tömeg csodálatát. (...) nem értette mi történik. De nem kételkedett benne, és nem furcsállotta.”¹¹⁵

A legkiválóbb göröggént hivatkozik ő is magára: „A büszkeség tett azzá minket, akik voltunk... a hősök sohasem viselkedtek szerényen.”¹¹⁶ A büszkeség a hősök attribútuma. Nietzsche is kitér arra, hogy az antik korban minél nagyobb tekintélyű volt egy görög férfi, annál erősebben tombolt benne a becsvágy.¹¹⁷ Akhilleusz tehát korával összhangban tartja mindennél fontosabbnak a büszkeségét. Az *Akhilleusz dalában* azt láthatjuk, hogy Phthia hercegének büszkeségén és igazságérzetén felül kerekedik az, hogy magánál egyértelműen kevesebbre tartja Agamemnónt, ezért a háború éve alatt nem csinál konfliktust abból, hogy a király minden egyes alkalommal magát jutalmazza a legtöbb kincessel, főleg mivel a sereg legnagyobb éljenzését és tiszteletét egyedül ő kapja.¹¹⁸

¹¹⁰ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 167. o.

¹¹¹ Uo. 169. o.

¹¹² Uo. 185-193. o.

¹¹³ Uo. 185. o.

¹¹⁴ Uo. 185-193. o.

¹¹⁵ Uo. 193. o.

¹¹⁶ Uo. 195. o.

¹¹⁷ Friedrich Nietzsche: *Ifjúkori görög tárgyú írások*. Molnár Anna fordítása. Európa Könyvkiadó. 1988. 37-49. o.

¹¹⁸ Miller: *Akhilleusz dala*. 223. o.

Nem is annyira a zsákmány értékéről volt szó, sokkal inkább az elismerésről. Mindenki a hadseregben betöltött pozíciójának megfelelő arányban részesült belőle. Először általában a sereg legjobb katonája kapta meg a jussát, de Agamemnón magát nevezte meg elsőként, és Akhilleuszt csak másodikként. Meglepett, hogy Akhilleusz mindössze egy vállrántással nyugtázta a dolgot.

– Mindenki tudja, hogy jobb vagyok nála. És így már azt is, mennyire kapzsi.

Természetesen igaza volt. Így még jobban esett, amikor a katonák minket éljeneztek, és nem Agamemnónt.¹¹⁹

A regényben a herceg és a király közötti feszültség mindvégig tapintható. A kivételes erejű ifjú egészen Trójába érkezésük pillanatától fogva megköveteli a kiemelt bánásmódot, még az uralkodók és vezetők között is. Agamemnónnak sem adja meg az elvárt tiszteletet: „állát büszkén felszegve állt a királyok előtt.”¹²⁰ A legelső tanácskozáson a királyoknak szánt első sorba ül, magától értetődőnek véli, hogy ez az őt megillető hely.¹²¹ Pár zavart arckifejezésen kívül pedig semmilyen nemtetszést nem fejeznek ki ezzel kapcsolatban a jelenlévők: „Úgy tűnt, a legjobbakkal mindenki elnéző”.¹²² Hallhatjuk kísérője gondolatait. Agamemnón óriási büszkesége aránytalan azzal, mennyire remekel a harctéren, ezt pedig Akhilleusz a kezdetektől érzi, ahogy az uralkodó is látja, az akháj harcos mennyire hajthatatlanul megköveteli a neki járó tiszteletet, rangtól függetlenül. Az istenek által kezdeményezett járvány a király hibája lesz, aki értékes kincsek felajánlása után se hajlandó visszaszolgáltatni Apollón főpapjának a leányát, majd a háborús szentségsértés miatt az orvoslás és a járványok istene megbünteti táborukat. Miután világossá válik a rejtélyes kórság oka, Agamemnón makacsul továbbra se képes meglátni saját szerepét az eseményekben, elzárkózik seregétől és hagyja őket szenvedni. A király értékes hadizsákmányát nem akarja elveszíteni, mivel a lány az ő dicsőségét öregbíti. Még akkor is hevesen vonakodik, amikor Kalkhasz, saját papjuk, kimondja az ítéletet felette. Akhilleusz javaslatai mérhetetlen dühöt váltanak ki az uralkodóból és számos súlyos sértést vág legkiválóbb harcosának fejéhez.¹²³ Agamemnón arroganciájával szemben lassanként alulmarad Akhilleusz, aki dühében akkor fakad ki teljesen, amikor Briszéiszt eltulajdonításáról lesz szó:

¹¹⁹ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 223. o.

¹²⁰ Uo. 194. o.

¹²¹ Uo. 216. o.

¹²² Uo. 216. o.

¹²³ Uo. 278. o.

Szavaid halált hoznak rád és az embereidre. Nem harcolok érted többé. Nélkülem pedig oda a sereged. Hektór mindnyájatokat véres porrá és csonttörmelékké zúz majd, én pedig nevetve nézem végig a halálotokat. Bocsánatomért esedezel majd, de hiába. Mind meghalnak, Agamemnón, temiattad.¹²⁴

Az *Íliászban* viszont Akhilleusz felhánytorgatja az évek alatt folyamatosan jellemző igazságtalan bánásmódot:

Most még fenyegetsz, hogy a zsákmányrészem elorzod,
melyért fáradtam sokat, és mit a nép nekem osztott.
Úgsincs akkora zsákmányom, mint néked, ahányszor
földülnek valamely trósz várat a bajnok akhájok.
Bárha a sokrohamú viadalnak legjavarészét
mindig az én kezeim végzik: ha az osztogatás jön, több a te zsákmányod, míg én
édeskevesemmel térek a gályákhoz, miután kimerültem a harcban.¹²⁵

Azonban mindkét műben jellemző az, hogy az akhájok reménysége egy bizonyos pontig túri helyzetét, ám nehezményezi, hogy Agamemnón sokkal több hadizsákmányt és kincset kap nála, miközben szemmel láthatón ő a harcok vitathatatlan bajnoka. A félisten herceg és a halandó uralkodó egyaránt erős büszkeségérzettel lettek megáldva. Ami viszont, úgy vélem, ebben a fejezetben hangsúlyosan megkülönbözteti őket, az az, hogy Akhilleusz magára veszi az Agamemnón által eldobott vezetői felelősséget, kiáll és beszédet mond az embereknek a járvánnyal kapcsolatban. Utat mutat, miközben keresi a megoldást.

8. Két etikai paradigma

Homérosz és Miller alkotásai között a leghangsúlyosabb különbség kétségkívül az erkölcsi dimenziók heterogenitása, mely a két mű olvasása során plasztikussá válik. David Hume *A jó ízlésről* című esszéjében kitér arra a jelenségre, amely az antik művek értelmezésében megjelenő új etikai nézetet foglalja magába. Az írók minden korban és népnél ugyanazokat a

¹²⁴ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 278. o.

¹²⁵ Homérosz: *Íliász*. Devecseri Gábor fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 9. o. (I. 134-168)

jellemzőket dicsérik egyfajta konszenzuális jelleggel, ezek a bölcsesség, igazságosság, nagylelkűség, igazmondás; az ezekkel ellentétes tulajdonságokat pedig megvetik.¹²⁶

Homérosz általános maximáit, már ahol ilyeneket közöl, soha senki sem fogja megvitatni, ámbar nyilvánvaló, hogy midőn konkrét személyek erkölceit festi, s Akhilleusz hősiességét vagy Odüsszeusz bölcsességét írja le, akkor az előbbihez jóval több kegyetlenséget, az utóbbihoz pedig több ravaszságot és fondorlatot vegyít annál, mint ami Fénelon szerint elfogadható.¹²⁷

Francois Fénelon nevéhez, Millerhez hasonlóan, egy homéroszi adaptáció fűződik, a *Telemaknak, az Ulisses fiának csodálatos történetei*. Ez a regény az *Odüsszeiából* ismert Telemakhosz nézőpontjából meséli el a fiú kalandokban gazdag történetét. Morális értelemben az ifjú meghaladja apját, hasonlóan ahhoz,¹²⁸ ahogy a Miller által főszereplővé tett Patroklosz, a mai felfogás szerint, erkölcsi óriásként hatalmasodik a hős Akhilleusz fölé.

A 18. századi skót filozófus kiemeli, hogy Péleidész jellemébe túlzott mértékű kegyetlenség vegyült, amihez a mából visszatekintve negatív megítélés kapcsolódhat. *(megj. idézni azt a részt, ami ezt alátámasztja)* Továbbá ír arról, hogy ha az emberek nem vennék figyelembe az erkölcsök folyamatos változását és csak a jelen koruknak megfelelő műveket fogadnák el, akkor a költők elkerülhetetlenül porba hullanának az idő múlásával.¹²⁹

Amikor azonban arról van szó, hogy az egyik kor eszményei az erkölcsről és a tisztességről eltérnek a másiktól, s romlott szokásokat ábrázolnak anélkül, hogy elmarasztaló és feddő minősítéssel megbélyegeznék őket, akkor el kell ismerni, hogy ez a költeményt elcsúfítja és valódi rútságot jelent. (...) Néhány ókori költő alakjánál oly szembetűnő – s olykor még Homérosz és a görög tragédiaírók szereplőinél is megfigyelhető –, hogy az emberség és a tisztesség hiánya jelentősen kisebbíti a csodálatos művek érdemét, s a modern szerzők javára szól.¹³⁰

Az erkölcsi elvek viszont folyamatosan változnak, a dolgok rendje szerint a fiúk más erkölcsöket követnek, mint előtük apáik. Hume egy másik írásában, az *Egy párbeszéd*

¹²⁶ David Hume: „A jó ízlésről”. In.: *David Hume összes esszéi I.* Takács Péter fordítása. Budapest. Atlantisz Kiadó.1992. 223-224. o.

¹²⁷ Uo. 223-224. o.

¹²⁸ Francois de Salignac de la Mothe Fénelon: *The Adventures of Telemachus, the Son of Ulysses*. Tobias Smollett fordítása. Athen. University of Georgia Press. 1997.

¹²⁹ David Hume: „A jó ízlésről”. In.: *David Hume összes esszéi I.* Takács Péter fordítása. Budapest. Atlantisz Kiadó.1992. 241-242. o.

¹³⁰ Uo. 241-242. o.

szövegében tovább cizellálja a témát. A dialógusban Palamédész egy ismeretlen ország, Fourli lakosairól és az ő szokásaikról, illetve értékítéletükről számol be. Elbeszélésében ennél a civilizált népnél a házassági hűtlenség nem jelent problémát, a bántalmazás ellen nem kell fellépni, az apagyilkosság és az öngyilkosság pedig szerfelett erényes tettek. Beszédpartnere meghökken és Palamédész elárulja, hogy történetével burkoltan végig a görögök korára és viselkedésére utalt. Arra kívánt rávilágítani, hogy egy idejében tiszteletreméltó görög férfi¹³¹ „nyugodtan lehetett olyasvalaki, aki mifelénk vérfertőző, apagyilkos merénylőnek, hálátlan, esküszegő árulónak s más ki sem mondható szörnyűségnek számítana; durvaságáról és rossz modoráról nem is beszélve.”¹³² Az ilyen emberekről pedig előszeretettel készítettek szobrokat és számos különféle módon dicsérték nevüket. Az utókor hajlamos ezt az áhítatot vakon követni és magáévá tenni, figyelmen kívül hagyva, hogy saját körükben mennyire megvetnének egy ilyen egyént. A görögök védelmére sietve beszédpartnere kiemeli, hogy az idő múlásával több tudományos ágban is jóval meghaladták az említett népet, ezért véli furcsának, hogy Palamédész éppen moralitásukkal kapcsolatban kritizálja a görögöket. A moralitás olyan szempont, ami alapján végső soron nem tehetünk egyértelmű különbséget antik és modern kor között. Beszélgető partnere elmarasztalja barátját azért, mert igazságtalanul ítéli meg az antik embert.¹³³

Nincs önben elég türelem más korok erkölcsi és szokásai iránt. Vajon perbe foghatna-e egy görögöt vagy egy római Anglia polgári törvényei alapján? Hallgassa meg, mit tud felhozni amaz a maga védelmére saját maximái alapján, s csak azután ítélkezzék. Nincs a világon olyan ártatlan vagy ésszerű erkölcsi szokás, amelyet ne tehetnénk nevetségessé vagy gyűlöletessé, ha az érintettek számára ismeretlen mércék szerint ítéljük meg őket.¹³⁴

Az ilyen kérdésekben egyáltalán lehetséges-e egy állandó mérce kialakítása? Az adott társadalom törvényeinek betartása mindig egy erkölcsi iránytűt feltételez, azonban ezek a törvények eltérőek lehetnek. Hume szerint a görög és a francia kiválóságok is sokkal több aspektusban hasonlítanak egymásra, mint azt feltételeznénk, amennyiben nem a különbségeiket hangsúlyozzuk ki, hanem a közös tulajdonságaikat.¹³⁵

¹³¹ David Hume: „A jó ízlésről”. In.: *David Hume összes esszéi I.* Takács Péter fordítása. Budapest. Atlantisz Kiadó. 1992. 87-91. o.

¹³² Uo. 91. o.

¹³³ David Hume: *Egy párbeszéd.* In: Gyurgyák János (szerk.): *A skót felvilágosodás.* Budapest. Osiris Kiadó, 1996. 91. o.

¹³⁴ Uo. 91. o.

¹³⁵ Uo. 91-96. o.

Úgy tűnik, sosem volt olyan tulajdonság, amelyet erénynek vagy erkölcsi kiválóságnak neveztek, amely ne lett volna *hasznos* vagy *kellemes* a cselekvőnek *magának* vagy *másoknak*. (...) Az erkölcsökben fellelhető minden különbséget tehát ezen általános alapra vezethetjük vissza, s azon különféle nézeteknek tulajdoníthatjuk, amelyet e körülményekről a különféle népek alkotnak.¹³⁶

Azt láthatjuk tehát, hogy a dicséretre alkalmas tetteink vagy kellemesnek vagy hasznosnak bizonyulnak; ennek megítélése pedig az adott kor és nép sajátja. Megítélésem szerint Homérosz eposzában Akhilleusz erénye a saját magának való hasznosságot, míg Miller regényében Patroklosz erkölcsi kiválósága a mások felé irányuló hasznosságot példázza. Hiszen azt láthatjuk, hogy az eposz akháj hercege harci tehetségét és isteni részéből fakadó képességeit a számára halhatatlanságot kölcsönző dicsőség és hírnév élérésére használja, a regény Menotiádésze pedig közvetítő szerepét és orvosi tevékenységeit végig mások megsegítésére alkalmazza.

Az *Akhilleusz dala*, bár Miller debütáló regénye, nem az egyetlen adaptációja. Az író 2018-ban megjelent alkotása az Odüsszeiából ismert Kirké nevét viseli, így Homérosz másik jól ismert eposzára támaszkodik. Első regénye, mint ahogy már említettem, nem csupán egy előzménytörténetet alapoz meg a háború előtti évek elmesélésével, hanem a vége szintúgy messzebbre tekint, mint az *Íliász*. Akhilleusz halála után sem ér véget a történet. Patroklosz kénytelen végignézni a trójai háború végét, amelyben elhunyt társának fia, Pürrhosz és az ő kegyetlen természete kulcsfontosságú szerepet játszik. Megfigyelhetjük, hogy a *Kirké* ugyanúgy épül fel, mivel Miller női főszereplője hosszú életének kezdeti időszakáig megy vissza, majd felvázolja a tehetséges boszorkány múltját, azt, hogy miként vált azzá a nővé, aki Odüsszeuszt és csapatát elszállásolja szigetén, majd a ravasz férfi távozása után is folytatja Kirké történetét. Pár éve már tudhatjuk, hogy Madeline következő regénye Persephone mítoszára fog épülni,¹³⁷ így kíváncsian várhatjuk, hogy az amerikai író harmadik munkájában is ezt a történetmesélési és adaptációs stratégiát fogja-e alkalmazni. Miller egy *Telegraph* cikkében mesél arról, hogy fiatalkorában mennyire megvetett minden egyes adaptációt, mivel egyfajta hamisításként tekintett az ókori görög eposzok újramondásaira. Úgy vélte, felesleges egy klasszikus szöveghez hozzányúlni, hiszen azok magukban már tökéletesek, így nem szorulnak mások kiegészítéseire. Azonban, miután az egyetemen

¹³⁶ David Hume: *Egy párbeszéd*. In: Gyurgyák János (szerk.): *A skót felvilágosodás*. Budapest. Osiris Kiadó, 1996. 96. o.

¹³⁷ Jenn Marie: *Persephone by Madeline Miller: What We Know*. <https://the-bibliofile.com/persephone-madeline-miller-retelling/> Utolsó letöltés ideje: 2024. 12. 18.

közreműködött egy *Troilus és Cressida* színházi előadás szervezésében, amely Shakespeare *Íliászon* alapuló darabja, a kreatív folyamatok ihletésére fogott hozzá saját újramondásához. Ironikusan gondol vissza arra, hogy amíg Trója ostroma tíz éven át tartott, addig ő tíz év alatt fejezte be regényét. Miller időközben rálelt az adaptációkban rejlő értékekre, melyek nem helyettesíteni szándékozzák a költőt vagy munkáját, hanem egyfajta beszélgetést alakítanak ki az eredeti mű és az új értelmezése között, miközben saját fényükkel világítják meg forrásanyagukat. Emellett egyes karaktereket, illetve cselekményszálakat más megközelítésből adnak vissza, arra inspirálva az olvasókat, hogy megújult nézőpontból tekintsenek vissza az eredeti alkotásokra. Hangsúlyozza továbbá, hogy az általa mélyen tisztelt antik költők körében se volt ismeretlen az adaptációk koncepciója, hiszen Vergilius *Aeneise* is az *Íliászon* és az *Odüsszeián* alapul, ahogyan Ovidius *Átváltozások* költeménye szintén Homéroszra és Vergiliusra támaszkodik.¹³⁸

Madeline Miller regénye meglátásom szerint sikeresen öregbíti Homérosz művének hírnevét, egyszerre tisztelgés az antik kor előtt és plasztikus feldolgozás a 21. század olvasóinak. Akhilleusz és Patroklosz karakterein át megfigyelhetjük az erények antik és modern megnyilvánulásait, melyek mérlegelésre ösztönöznek: mennyire szakadtunk el az ókori világtól, képesek vagyunk-e még reflektálni rá, vagy immár teljes idegenekként bolyongunk ebben a korban, nem értve azt, de megbékélve vele? Számomra az *Akhilleusz dala* afféle híd a két oldal közti szakadék felett. Dolgozatomat a regény zárósoraival szeretném befejezni:

A sötétben két árny nyúl egymás felé a reménytelen, sűrű alkonyaton át. Kezük összetalálkozik, és egyszeriben mindent eláraszt a fény, mintha száz aranyurna ömlene ki egyenesen a napból.¹³⁹

¹³⁸ Madeline Miller: *an epic conclusion to my Homeric odyssey* <https://www.telegraph.co.uk/culture/books/9302769/Madeline-Miller-an-epic-conclusion-to-my-Homeric-odyssey.html> Utolsó letöltés ideje: 2024. 04. 06.

¹³⁹ Madeline Miller: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020. 361. o.

Felhasznált irodalom:

1. Bahtyin, Mihail: „A regény és eposz (A regény kutatásának metodológiájáról)”. In.: *Literatura*, 1995, 4. 331-355. o.
2. Benedek Marcell: *Irodalom-esztétika*. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1936.
3. Burckhardt, Jacob: *A reneszánsz Itáliában*. Elek Artúr fordítása. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1978.
4. Champion, J. S.: „Examining Patroclus’ role in Homer’s The Iliad, Shakespeare’s Troilus and Cressida and Miller’s *The Song of Achilles*”. *Reeling and Writhing – An Exploration of Intertextualit.* Vol. 15. No. S1 (2022).
<https://reinventionjournal.org/index.php/reinvention/article/view/884/827> Utolsó letöltés ideje: 2024. 03. 25.
5. Homérosz: *Íliász*. Devecseri Gábor fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007
6. Hume, David: „A jó ízlésről”. In.: *David Hume összes esszéi I.* Takács Péter fordítása. Atlantisz Kiadó, Budapest. 1992. 222-244. o.
7. Hume, David: „Egy párbeszéd”. In: Gyurgyák János (szerk.): *A skót felvilágosodás*. Budapest. Osiris Kiadó, 1996.
8. Marie, Jenn: Persephone by Madeline Miller: What We Know. <https://the-bibliofile.com/persephone-madeline-miller-retelling/> Utolsó letöltés ideje: 2024. 12. 18.
9. Marks, J.: „The Junction between the Kypria and the Iliad”. *Phoenix, Spring - Summer*, 2002, Vol. 56, No. 1/2. Classical Association of Canada, Kanada, 2002.
10. Miller, Madeline: *Akhilleusz dala*. Szigeti Judit fordítása. General Press Könyvkiadó, Budapest, 2020.
11. Miller, Madeline: *an epic conclusion to my Homeric odyssey* <https://www.telegraph.co.uk/culture/books/9302769/Madeline-Miller-an-epic-conclusion-to-my-Homeric-odyssey.html> Utolsó letöltés ideje: 2024. 04. 06.
12. Nietzsche, Friedrich: *A tragédia születése avagy görögség és pesszimizmus*. Kertész Imre fordítása. Magvető Kiadó, Budapest, 1986.
13. Nietzsche, Friedrich: *Ifjúkori görög tárgyú írások*. Molnár Anna fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988.
14. Platón: *Az állam*. Jánosy István fordítása. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2001.

15. Platón: *A lakoma*. Telegdi Zsigmond fordítása. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2005.
16. Sloterdijk, Peter: *Harag és idő*. Felkai Gábor fordítása. Typotex Kiadó, Budapest, 2015.
17. Veld, Alexa: *Mēnin Love: The Song of Achilles and the Importance of Queer Representation in Classical Reception*.
[https://www.academia.edu/51011063/M%C4%93nin Love The Song of Achilles a
nd the Importance of Queer Representation in Classical Reception](https://www.academia.edu/51011063/M%C4%93nin_Love_The_Song_of_Achilles_and_the_Importance_of_Queer_Representation_in_Classical_Reception). Utolsó letöltés
ideje: 2024. 03. 20.